
Zanny Minton Beddoes

A bűn zsoldja
Nem vált be a bűnadó – de javított a
közegészségügy helyzetén

A dohány új jelenségnek számított a tizenhetedik századi Angliában, de már akkor rengeteg bírálója akadt a dohányzásnak. Közülük a leghíresebb I. Jakab volt, aki úgy írta le a dohányzást, mint „egy olyan szokást, amely visszataszító a szemnek, utálatos az orrnak, káros az agynak, veszélyes a tüdőnek, fekete és büzlő füstje pedig leginkább a feneketlen Styx kigőzölgésére hasonlít”. A király 4000%-kal emelte a „kártékony gyom” importvámját.

A kormányokat időnként gazdasági okok kényszerítik bizonyos áruk megadóztatására. 1764-ben, amikor az Észak-Amerikával folytatott háború miatt eléggé megcsappantak az ország pénzkészletei, a brit parlament vámot kezdett kivetni a birodalomba kívülről behozott cukorra és a melaszra. Valójában ez az Amerikában élő telepeseket sújtó forgalmi adó volt, amely azzal fenyegetett, hogy tönkreteszi rumiparukat. Nem sokkal ezután a parlament a teára is súlyos adókat vetett ki. A gyarmatosítóknak nemigen volt inyére a dolog.

Két és fél évszázaddal később a cukoradó ismét a politikai viták keresztüztébe került, ezúttal, mint a „bűnadó” – azaz a társadalmilag káros tevékenységekre kivetett járulékok. Ezeket szokás kettős nyereségnek tekinteni – olyan hasznos bevételi forrásoknak, amelyek a közegészségügyet is javítják. A közgazdászok szerint nem ilyen egyszerű a helyzet.

A kormányok azt remélik, hogy amiként az alkoholra és a dohányra kivetett adókat bevételt teremtenek, továbbá a dohányzás és a szeszesital-fogyasztás ellen hatnak, úgy a

cukoradó is segíteni fog az elhízás elleni küzdelemben. Magyarország, amely az elhízottak arányát tekintve élen jár Európában, 2011-ben bevezette a magas cukor- és sótartalmú ételek megadóztatását. Ugyanezt tette Franciaország 2012-ben a cukros üdítőkkel. Számos amerikai nagyváros, Thaiföld, Nagy-Britannia, Írország, Dél-Afrika és több más ország követte azóta a példát. A bűnadó tényleg megváltoztatja a magatartást. Az alkohol és a dohány függőséget okoznak, ezért az irántuk való kereslet nem úgy reagál az árváltozásokra, mint például a külföldi utakra szóló repülőjegyek esetében. De még mindig érzékenyebb, mint sok más ismert háztartási cikk esetében. A becslések tanulmányoktól függően változnak, de a közgazdászok úgy találják, hogy 1 százalékos áremelkedés átlagosan körülbelül 0,5 százalékos visszaesést jelent mind az alkohol, mind a dohányvásárlás terén.

A bűnadó nehézsége

A cukoradó hatásosságáról már kevesebb adat áll rendelkezésre, de a meglévő bizonyítékok azt támasztják alá, hogy szintén a fogyasztás ellen hatnak. 2015 márciusában Berkeley város Kalifornia államban unciánként (28 grammonként) egy cent adót rótt ki a cukros italokra. Az Észak-Karolinai Egyetem (UNC) és a Kalifornia államban levő Oaklandi Közegészségügyi Intézet kutatóinak egy tanulmánya szerint egy év alatt 9,6 százalékkal csökkent a cukros üdítők eladása. Hasonló események játszódtak le Mexikóban, amely 2014 januárjában országosan egy peso (akkoriban 8 cent) literenkénti adóval sújtotta a cukorral édesített italokat. Az első évben 5,5 százalékkal csökkentek az eladások, majd 9,7 százalékkal a következőben. A szénsavas üdítők megadóztatását követően mindkét helyen megnőtt a vásárlók körében a palackozott víz népszerűsége. Mindezek ellenére,

a bűnadó mint politikai eszköz rendkívül hatástalan. Azok, akik alkalmanként isznak vagy dohányoznak, nem tesznek túl nagy kárt magukban, mégis ugyanúgy megadóztatják őket, mint az erős dohányosokat és alkoholistákat. A Költségvetési Tanulmányok Intézetének (IFS) 2017-ben megjelent egyik tanulmánya szerint azok a britek, akik hetente csak néhányszor vásároltak szeszes italt, sokkal érzékenyebbek voltak az árváltozásokra, mint a rendszeresen poharazgatók. Az IFS azt javasolja, hogy több értelme lenne a nagy ivók által jobban kedvelt alkoholfélüket, például a tömény szeszeket magasabb adókkal sújtani. Meglehetősen könnyű bizonyos betegségeket a dohányzás és az ivás számlájára írni. Nem ilyen egyszerű a helyzet a cukros üdítők esetében, amelyek a fogyasztók cukorbevitelének csak egy részét teszik ki. Egy másik IFS-tanulmány arra az eredményre jutott, hogy jóllehet Nagy-Britanniában az új törvény hatására csökkeni fog a szénsavas üdítők vásárlási aránya, ez nem sok hatással lesz a legnagyobb cukorfogyasztók szokásaira. Mexikóban az adatok szerint az adó bevezetése után tényleg kevesebb cukros üdítő fogyott a szegényebb háztartásokban. Ugyanakkor nem igazán volt hatással a gazdagok fogyasztására.

John Cawley, a Cornell Egyetem közgazdász professzora rámutat, hogy a sok létező cukoradó fő hibája, hogy túlzottan helyi hatályúak. Miután Berkeley bevezette ezt az adót, a cukortartalmú italok vásárlása 6,9 százalékkal megugrott a szomszédos városokban. Hasonló gondokkal küzdött Dánia, amikor 2011-ben adót rótt ki a magas zsírtartalmú ételekre. A kormány egy évvel később megszüntette az adót, felfedezvén, hogy sokan a szomszédos Németországban és Svédországban vásárolják a vaját. Ezenkívül nem tisztázott a közegészségre gyakorolt hatás. A fogyasztók egyszerűen más forrásokból szerezhetik be a cukrot. Shu Wen Ng, az Észak-Karolinai Egyetem közgazdász professzora, aki mind a Berkeleyben, mind a Mexikóban kivetett adókat tanulmányozta, úgy nyilatkozott, hogy reményre ad okot, hogy sokan fiatal korukban alakítják ki étkezési szokásaikat. A tizenéve-

sek pedig – akiket érzékenyebben érintenek az árváltozások aránytalanul több szénsavas italt isznak. Jonathan Gruber, a Massachusettsi Műszaki Egyetem egyik közgazdásza rámutat, hogy a cukorhoz és a zsírokhoz hasonló élelmiszerek megadóztatása más kategóriába esik, mint a dohányé és az alkoholé, mert az élelem létszükséglet. Csak akkor jelentkezik közegészségügyi probléma, amikor az emberek túl sokat esznek. Gruber úr azt mondja, hogy ha király lenne, akkor nem kezelné ennyire kesztyűs kézzel a problémát: a cukor- és a zsíradót kiegészítené az egyén testtömeg-indexére alapozott többletadóval.

A bűnadó lényege, hogy az egészségtelen élelmiszereket tegye viszonylag drágábbá, és nem pedig a szegényeket még szegényebbé. Így további gondot jelent, hogy leginkább az alacsony jövedelmű háztartásokat érinti. A szegények jövedelmük nagyobb hányadát költik fogyasztási cikkekre. Ezért igencsak megsínylenek minden fajta fogyasztási adót, mint például az amerikai sales tax nevű fordított áfát vagy az Európai Unió hozzáadottérték-adóit. A bűnadó különösen regresszív, mivel a szegényebb emberek nagyobb valószínűséggel dohányoznak és hajlamosabbak alkohol és cukros üdítők fogyasztására. Elméletben a bűnadó ellentételezhető lenne bármilyen innen származó bevétel elkülönítésével közvetlen készpénzátutalások vagy szegénység-elleni szociális programok céljára. Philadelphia például iskolák, parkok és könyvtárak számára különített el pénzt a befolyó összegekből.

Kétszeres tagadás

A bűnadóról folytatott viták többnyire két különböző célt mosnak egybe. Az egyik, hogy elriasszuk az embereket az olyan magatartástól, amely tényleg ártalmukra van. A másik, hogy a társadalom egészének fizessük meg e kárt okozó magatartás költségeit – ezt hívják a közgazdászok „negatív externáliáknak”. Némely példa eléggé szemléletes lehet. Amikor például az autós üzemanyagot vásárol a kocsijába, a társadalom egésze kénytelen elszemvedni a nagyobb környezetszennyezés következményeit. A fosszilis üzemanyagok

betiltása nem kivitelezhető, ezért a közgazdászok a szén-dioxid-kibocsátás megadóztatását ajánlják helyette. Hasonló elgondolások támasztják alá a műanyag szatyorok megadóztatását, hogy leküzdjük az óceánok szennyezésének súlyosbodó problémáját. 2015-ben a brit kormány elfogadott egy törvényt, amely arra kényszerítette a nagy viszonteladókat, hogy 5 pennyt (kb. 18 forintot) számoljanak fel minden műanyag szatyor után. A reklámszatyorok használata 85 százalékkal csökkent, bár a környezetvédők aggódnak, hogy néhány fogyasztó olyan táskákat használ helyettük, amelyek még inkább károsak a környezetre. A vászontáskák például 131-szeri használat után számítanak zöldebbnek a műanyag változatnál.

Az ivászathoz és falánksághoz hasonló rossz szokásainkra kirótt adók szószólói azt állítják, hogy ezek negatív külső gazdasági hatással vannak társadalomra, mivel a kormányoknak többet kell költeniük a betegek ellátására. Ugyanakkor a szakpolitikai tanulmányok hajlamosak eltúlozni az olyan tevékenységek gazdasági költségeit, mint például a dohányzás, mert ritkán vetnek számot azzal, hogy mi történne, ha nem dohányoznának az emberek. Bár az egészségtelen életmódot élők általában többet kerülnek a kormányoknak, amíg életben vannak, ez részben kiegyenlítődik az által a szörnyű tény által, hogy hamarabb meghalnak, és kevesebb nyugdíjhoz hasonló szolgáltatást vesznek igénybe. Különféle kicsapongásaink különböző gazdasági költségekkel járnak, mivel különféle módokon vannak ártalmunkra. A rendkívül túlsúlyosaktól eltekintve, a legtöbb elhízott ember nem hal meg sokkal korábban. Viszont fokozottabb orvosi ellátásra van szükségük, mint egészségesebb kortársaiknak, amely gyakran évtizedeken át tart. Tehát az elhízottság nettó költségeket ró az adófizetőkre. Az alkohol okozta negatív külső gazdasági hatások már kevésbé világosak. A poharazgatóknak csak egy kis része számít igazi alkoholistának, ami limitálja a közvetlenül az ivásból eredő egészségügyi költségeket. Ugyanakkor a mértéktelen ivás jelentős forrása a bűneseteknek. Amerikában

a halálos autóbalesetek körülbelül 30 százalékában ittas volt a vezető. Az alkohol szoros összefüggésben áll a családon belüli erőszakkal is. Ezzel szemben a dohányzás valószínűleg pénzt spórol meg az adófizetőknél. Az egy életen át tartó dohányzás közel tíz évvel megrövidíti az életet, ami azt jelenti, hogy a dohányosok többnyire épp akkor halnak meg, amikor elkezdenék élvezni állami nyugdíjukat. Egy 2002-ben megjelent tanulmányban Kip Viscusi, a Vanderbilt Egyetem közgazdász professzora, aki igazságügyi szakértőként működött közre dohányipari cégek oldalán, úgy számolt, hogy még ha nem is adóztatnák meg a dohányt, az amerikaiak várhatóan akkor is átlagosan 32 centet takarítanak meg a kormányknak minden elszívott doboz cigarettá után.

Az Institute of Economic Affairs gazdaságkutató intézet jelentés-sorozatát készítette a brit kormányknak az ivás, a dohányzás és az elhízottság nettó pénzügyi költségeiről. Becsléseik szerint, számolva a bűnadóval, a jóléti kiadásokkal, a bűnesetekkel és a korai halálozási esetekkel, a dohány és az alkohol 14,7 milliárd fontot (kb. 5400 milliárd forintot), illetve 6,5 milliárd fontot (kb. 2300 milliárd forintot) hoz évente az államkincstárnak. Ezzel szemben az elhízottság évi 2,5 milliárd fontba (900 milliárd forintba) kerül. A legjobb érv a bűnadó mellett azonban még mindig a viselkedéssel kapcsolatos. A gazdasági modellek feltételezik, hogy az emberek tudják, mit csinálnak. A hús-vér emberek küzdenek önmaguk ellen. A legtöbb dohányos jól ismeri az egészségügyi kockázatokat, mégis sokan nehéznek találják a leszokást. Az adópolitika segítségükre lehet. Gruber állítása szerint, ha csak egy szikrányi értelmetlenségnek is helyt adunk az emberi döntéseink meghozatalakor, világossá válik a függőséget okozó anyagok megadóztatásának ügye. Az üdítőipar eközben visszavág. Az amerikai Cook megye – amelynek székhelye Chicago – alig két hónap eltelte után visszavonta cukoradóját, részben azért, mert a viszonteladók panaszkodtak a lanyhuló vásárlási kedvre. 2018 júniusában az üdítőital-gyártó cégek szorgalmas lobbizása után, Kalifornia

állam kormánya elfogadott egy törvényt, amely 2030-ig nem engedélyezi a városoknak a cukor megadóztatását.

Amerikában négy haláleset közül egyért a szívbetegségek felelősek, öt emberből egy pedig a dohányzás miatt hal meg. A bűnadó egészségesebbé teheti az embereket. Mivel azonban a kárt, amelyet a dohányosok, nagyívók és túlsúlyosok okoznak, legfőképpen saját magukban teszik, semmint embertársaikban, a kormányoknak óvatosan kell mérlegelniük, hogy milyen mértékben akarnak ebbe beleavatkozni. Továbbá, legyen szó bármiféle, a kicsapongásaink társadalmi hatását illető költség-haszon elemzésről, nem árt figyelembe venni, hogy mindezek igenis az élvezetet szolgálják. Márpedig mi értelme van száz évig élni, ha le kell mondani az élvezetekről?

(The Economist)

Vanessa Thorpe

Mérgekkel átítatva

Agatha Christie méregkeverői az első világháborúban körvonalazódtak

Agatha Christie kedvelte a mérgeket, legyen az akár egy pohár pezsgő némi ciánnal ízesítve, akár egy vidéki kúriában kínált halálos adag sztrichnin, vagy mint a *Rejtély az Antillákon* című regény középpontjában álló nadragulyával kevert kozmetikum. Ténylegesen több mint harminc detektívregényében szerepelnek halálos mérgek.

Ennek a veszélyesen pontos tudásnak a forrását részletező dokumentumok, Agatha Christie első világháborús önkéntes igazolványa az írónőről és önkéntestársairól készült nemrégiben felfedezett csoportképpel együtt ezentúl egy állandó kiállításon láthatók, amely az I. világháborút lezáró 1918. évi fegyverszünet ünnepe alkalmából nyílt 2018 novemberében.

A Brit Vöröskereszt új online archívumában az író neve mellett összesen 3400 órányi önkéntes tevékenység szerepel, amelyet szülővárosában, a devoni Torquayban végzett. A munkakörként „kezdő önkéntes nővér, a városházán felállított ideiglenes kórházban 1914. október 14-től”, benne van továbbá, hogy később, a háború végéig tartó időszakban a kórház gyógyszerellátó személyzetéhez tartozott.

Az önkéntes különítmény (VAD) nővéreként szolgálva ismerkedett meg azokkal a vegyszerekkel, amelyek gyilkos képzeletvilágát táplálták több mint ötven éven át, miközben a világ legkelendőbb regényírójává tették. A korábban ismeretlen fénykép, amelyet egy főnövér leszármazottai adományoztak a jótékonyági szervezetnek 2018-ban, a kórház területén mutatja a nővéreket. „Agatha Christie az önkéntes különítmény sok nővérehez hasonlóan fiatal nőként jelentkezett, aki nem volt hozzászokva a háború szörnyűségeihez – mondta Alasdair Brooks, a Vöröskereszt kulturális örökséget kezelő menedzsere. – Ha belegondolunk, hogy milyen gyászos véget ért számos hőse, a sors íróniájának tekinthető, hogy volt idő, amikor saját maga is elájult a vér látványára.” A torquay-i városháza kórházában feladatai közé tartozott a súlyos sebesültek ellátása, segédkezett az operációknál, és feltakarított az amputációk után. „Én mostam le az összes vért – írta később – és magam tettem be a [leamputált végtagot] a kemencébe.”

Amikor a huszonnégy éves Agatha önkéntes szolgálatba lépett, jegyben járt első férjével, Archie Christievel, aki már korábban csatlakozott a Királyi Repülő-hadtesthez, és Franciaországba repült. 1914 karácsonyára tervezték az esküvőjüket. Agathának jó néhány vizsgát le kellett tennie, hogy gyógyszerész-asszisztens legyen. Elméleti és gyakorlati kémiát kellett tanulnia, és a városban egy gyógyszerészettől vett órákat. Minden vényre írt gyógyszert kézzel készítettek, és elengedhetetlen volt a helyes adag kimérése. Regényeiben gyakori jelenség vény nélküli szerek túladagolása vagy receptek összecserélése; számos galád méregkeverője pedig konyít valamit az orvosláshoz. „Az első világháború alatt Agatha